

УДК 81.25 (075.8)

Т.М. Наумова

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Жаркова Є.М. та ін. Теорія і практика перекладу: підручник / Є.М. Жаркова, М.В. Нікольченко, Т.М. Нікольченко; за редакцією Т.М. Нікольченко. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013.– 439 с.

У статті проаналізовано підручник «Теорія і практика перекладу», що є вдалою спробою поповнити навчальне та методичне забезпечення підготовки майбутніх перекладачів. Науково-практичне видання складається з п'яти частин як різномісних ракурсів висвітлення теоретичних і практичних перекладацьких проблем. Рецензований підручник розрахований на студентів, які вивчають дисципліну «Теорія і практика сучасного перекладу».

Ключові слова: переклад, перекладознавство, перекладацька діяльність, перекладач, лінгвоперекладознавство, підручник, навчальна дисципліна.

У розвитку світової культури важливе місце посідає перекладацька діяльність. «Золотим мостом» розуміння між нами і далекими людьми, давніми поколіннями назвав переклад І.Я. Франко. Ці слова класика української літератури, українського перекладу та перекладознавства стали крилатими. Перекладацька діяльність була і є невід'ємною складовою інформаційного простору. Переклад виник у зв'язку з суспільною потребою в ньому.

Розширення комунікації між народами в сучасному світі супроводжується вивченням мов та адекватним перекладом. Власне перекладам людство зобов'язане знайомству з найвідомішими пам'ятками літератури та наукової думки. Тому й виникла потреба у підготовці кваліфікованих фахівців, які обізнані з розмаїттям проблем перекладу та перекладознавства.

Становлення перекладознавчої діяльності та теоретичної думки в галузі перекладу на теренах України пройшло складний шлях. Ця проблема сягає своїм корінням у глибоку давнину. Вона багатоаспектна, багатогранна. Жодне дослідження з теорії і практики перекладу вповні не може висвітлити усієї кількості питань, які постають перед тими, хто хоче донести до читача, слухача обшир знань на іншій мові. Та головне – високоякісна підготовка фахівців-перекладачів.

За роки незалежності України питання про переклади і перекладознавство в нашій державі нарешті набуває все ширшого розвитку. У 1966 році було відкрито єдине перекладацьке відділення на факультеті романо-германської філології Харківського університету, згодом – у Київському університеті було відкрито таке ж відділення, але для підготовки військових перекладачів з базовою російською мовою-джерелом. Як зазначає Гаращук К.В. [1], «лише у 1991 році, коли Україна стала незалежною, ситуація радикально змінилася. По-перше, різко зросла кількість студентів, яких приймають на перекладацькі відділення вже згаданих університетів, які тепер готують фахівців для різних галузей господарства. З 1992 року почав працювати факультет «Референт-перекладач» в одному з перших приватних вищих навчальних закладів України – Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія». З 1966 року підготовку перекладачів здійснює Львівський національний університет» [1, с. 50]. Сьогодні підготовку перекладачів проводять майже у всіх навчальних закладах України. На філологічних спеціальностях створені чи то кафедри теорії і практики перекладу, чи то уведені спеціалізації «Переклад». Розмаїття таких спеціалізацій велике – переклад українсько-англійський, французький,

німецький, грецький, російський, україно-російський та ін. Майже на всіх філологічних факультетах викладаються навчальні дисципліни «Теорія і практика перекладу». Окрім підготовки перекладачів, провадиться і велика робота щодо об'єднання зусиль майстрів перекладацької галузі. На базі провідних вищих навчальних закладів – Львівського, Київського університетів створені осередки перекладачів – «Перекладацькі майстерні». Велика робота в галузі відтворення історії перекладацької справи ведеться у Харківському університеті [4].

Отже, у культурологічному просторі сучасної України приділяється велика увага підготовці перекладачів-професіоналів. З цим пов'язана і нагальна потреба у створенні підручників для підготовки фахівців-перекладачів. За час становлення і активного розвитку перекладознавства (XX-XXI ст.) створена значна кількість перекладознавчих досліджень, підручників, методичних посібників, які стосуються конкретно перекладу з однієї мови на іншу. Компактних же видань, у яких би були висвітлені всі багатоаспектні проблеми перекладу, з якими стикаються викладач і студент під час вивчення дисципліни «Теорія і практика сучасного перекладу», обмаль, особливо в українському освітянському просторі. Якщо й з'являються такі видання, то вони швидко перетворюються на раритетні через обмежені наклади, які не можуть забезпечити навіть бібліотеки вищих навчальних закладів.

Вдалою спробою поповнити навчальне та методичне забезпечення підготовки майбутніх перекладачів є підручник «Теорія і практика перекладу» (Жаркова Є.М. та ін. Теорія і практика перекладу: підручник / Є.М. Жаркова, М.В. Нікольченко, Т.М. Нікольченко. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 439 с.), розрахований на студентів, які вивчають дисципліну «Теорія і практика сучасного перекладу».

Науково-практичне видання «Теорія і практика перекладу» складається з п'яти частин як різнотипних ракурсів висвітлення теоретичних і практичних перекладацьких проблем. Кожна частина представляє собою завершений матеріал: I розділ – «Загальна теорія перекладу»; II розділ – «Лінгвістика тексту й переклад»; III розділ – «Прагматичні аспекти перекладу»; IV розділ – «Короткий огляд перекладацької справи в Україні»; V розділ посібника містить вправи для перекладу з англійської на російську та українську мови, з російської мови на українську та навпаки, оскільки населення Сходу України живе в умовах російсько-українського білінгвізму. Послідовність представлених розділів ніяк не применшує їх значущості. Їхні назви мають дещо умовний характер, але всі вони нерозривно пов'язані й об'єднані дисципліною «Перекладознавство», водночас постаючи в ролі специфікаторів цієї багатоаспектної дисципліни. Оскільки автори посібника є фахівцями з різних галузей філології (з англійської – Жаркова Є.М., з української і російської – Нікольченко М.В. та Нікольченко Т.М.), тому частини підручника присвячені англо-українсько-російським мовним зв'язкам, хоча ці теоретичні підходи можуть бути поширені і на перекладацьку діяльність з інших мов.

У I частині – «Загальна теорія перекладу» – розглядаються еволюція перекладацької діяльності, сучасний статус теорії перекладу, її предмет; відомі на сьогоднішній день концепції перекладу, найбільш близькі авторам. Як наголошують автори підручника, першими теоретиками перекладу були самі перекладачі, які прагнули узагальнити власний досвід, а іноді й досвід «побратимів за професією», у ролі перших теоретиків виступали найвидатніші перекладачі всіх часів. І хоча висловлювані ними положення не відповідали сучасним вимогам науковості й доказовості, все ж ціла низка таких міркувань і сьогодні викликає інтерес. У першому розділі порівнюються різні погляди на переклад і перекладознавство, наводиться думка багатьох дослідників про те, що переклад – це таке ж мистецтво, як і власна художня творчість, а теорія перекладу нерозривно пов'язана з перекладацькою практикою.

Цілком слушно стверджується, що сучасна теорія перекладу ґрунтується на одному із важливих видів вербальної комунікації - обміні інформацією між людьми, які говорять різними мовами і належать до різних культур. Така комунікація може здійснюватися тільки за участю посередника (людини або комп'ютерної програми), здатного сприймати повідомлення в письмовій або усній формі однієї мови і відтворювати його за допомогою іншої мови. Таке мовне посередництво може здійснюватися різними способами. Головним із них є переклад. Переклад відрізняється від інших видів мовного посередництва – реферату, анотації, переказу, резюме – в першу чергу особливою функцією – бути повноправною заміною вихідного повідомлення. Саме намір виконати переклад означає постановку завдання створити подібний репрезентант оригіналу; адресат, який користується перекладом, виходить з припущення, що текст перекладу і змістовно, і структурно адекватно відтворює оригінал. Адресат використовує переклад так, ніби це і є оригінал: цитує з перекладу оригінал, висловлює міркування про зміст оригіналу, оцінює його мову і стиль.

Частина розробок I розділу присвячена проблемі «сутність перекладу», де переклад розглядається як особливий випадок міжмовної та міжкультурної комунікації, описується механізм детермінації перекладу мовними та соціокультурними чинниками. На підґрунті єдиної концепції розглядаються такі фундаментальні проблеми лінгвоперекладознавства, як адекватність та еквівалентність перекладу, перекладуваність, перекладацькі трансформації тощо. Тому знання матеріалу I частини необхідне студенту, щоб опанувати, як вже зазначалося, специфікуючі аспекти перекладу та набути професійних умінь та навичок.

II розділ – «Лінгвістика тексту й переклад». Головна мета цих розробок – ознайомити студентів з основами лінгвістики тексту, враховуючи, що вміння та навички вільної сегментації вихідного тексту, виявлення та оцінка як окремих залежностей, так і оцінка залежностей у тексті загалом дозволяють перекладачеві здійснювати адекватний переклад тексту, зважаючи на особливість зіставлення стилів – офіційно-ділової прози, наукової прози, художньої прози. За браком місця, вочевидь, менше уваги приділено поетичному перекладу. Але ми вважаємо, що проблема перекладу поетичних творів потребує окремих розробок.

У III розділі – «Прагматичні аспекти перекладу» – аналізуються прагматичні відношення, які виникають у процесі перекладу та у процесі міжмовної комунікації, вплив на цей процес прагматичних чинників – компонентів комунікативного ланцюжка перекладу. Значну увагу приділено питанням міжкультурної комунікації, зокрема, відбору, знаходженню еквівалента й коментуванню реалій. У цьому розділі автори підручника на матеріалі багатьох досліджень розглядають «вічні» питання, що постають під час перекладацької діяльності: «Переклад повинен читатися як оригінал», «Переклад повинен читатися як переклад», «Переклад повинен читатися як надбання, сучасне оригіналу», «Переклад може допускати додавання й опущення». І головне, на чому слушно наголошується авторами підручника – перекладач має досконало володіти мовами, розуміти свою роль у «перекодуванні» інформації з однієї мови на іншу.

У IV розділі здійснюється короткий екскурс в історію перекладацької справи в Україні в часи Київської Русі, Середньовіччя, XIX-XX сторіч та сучасності. Цей розділ нам видається важливим. Автори підручника пов'язали історію перекладу в Україні зі становленням писемної літератури, культури українського народу та наголошують на просвітницькій місії перших перекладачів, особливо в літературі давньоукраїнській. Перекладацька діяльність письменників XIX сторіччя пов'язана з бажанням прогресивної громадськості зберегти українську мову, яку всіляко забороняла самодержавна влада. Тому й вдавалися письменники до перекладів Біблії українською для недільних шкіл, де вона ще вивчалася. Автори підручника слушно завважають, що більшість перекладачів і дослідників перекладів в українському культурологічному просторі дивилися на переклад як на націєтворчий

чинник. Ці погляди започатковані І.Я. Франком, розвинуті його послідовниками М.Т. Рильським, Р.П. Зорівчак та багатьма сучасними теоретиками і практиками перекладу та перекладознавцями.

Позитивним у IV розділі підручника є те, що в ньому простежується непростий шлях становлення перекладів в українській культурі від сивої давнини до сучасності, наголошується на становленні власне українських перекладацьких шкіл в Україні, не зважаючи на спротив певних кіл проросійського спрямування. Видатні твори світової літератури стали відомими широкому читацькому загалу в Україні саме завдяки сподвижницькій діяльності майстрів перекладацької справи. Це і Кирило та Мефодій, і видатні письменники-полемісти, це Г. Сковорода, видатні викладачі Києво-Могилянської академії, світочі культури XIX сторіччя – І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, П. Куліш, М. Старицький та багато інших. У підручнику вказані й імена багатьох перекладачів і перекладознавців XX сторіччя – М. Зерова, О. Фінкеля, М. Рильського, В. Державина, Р. Зорівчак, В. Коптілова, Г. Кочура, М. Стріхи, О. Чередниченка, М. Москаленка, І. Корунця та інших.

Відзначимо й виховний аспект. Розділ з історії українського перекладознавства має виразну національну складову через перелік оновленого складу згадуваних дослідників, висвітлення «прихованих» до цього часу питань. Усе це несе студентам правду про формування й функціонування українського перекладу, змушує їх думати й аналізувати.

Оскільки підручник як жанр навчальної літератури має на меті ознайомити читачів з головними проблемами галузі, нам видається цікавим підхід до ознайомлення студентів з роботою сучасного дослідника перекладів Шмігера Т.В. «Історія українського перекладознавства XX сторіччя: ключові проблеми та періодизація». Це дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007. Автори підручника наголошують, «...оскільки це дослідження – чи не єдиний аналітичний огляд надскладної проблеми українського перекладознавства, про нього дозволимо сказати більш розлого, використовуючи висновки про свою роботу самого дисертанта» [2, с. 301]. У вступі до книги вже вказувалося, що будь-які видання з теорії і практики перекладу стають майже раритетними через їхні невеликі накладі, тому автори використали висновки до проблеми з дисертації автора. Зважаючи на значення цього дослідження і на потребу науковців та перекладачів у такому дослідженні, у 2009 році Т.В. Шмігер підготував монографію за матеріалами дисертації [5]. Укладачі підручника наводять відгуки на це видання Миколи Дупляка, американсько-українського педагога, засновника Українського Лемківського Музею у Стемфорді, громадського діяча, експедитора тижневика «Народна воля» у м. Скрантон, Пенсильванія (США). Рецензент високо поцінував монографію Т. Шмігера. Приєднуємося до слів Р. Зорівчак, автора передмови до даної монографії: «Актуальність монографії про українське перекладознавство XX віку не викликає ніяких сумнівів, зокрема, якщо врахувати, що з'явилося у нас чимало невігласів, які (чи то з власного безголов'я, чи на догоду комусь) намагаються ствердити, ... що й перекладацької школи в Україні ніколи не було, й успіхи нашого перекладознавства в найкращих випадках спорадичні. Адже найлегше подолати, підкорити той нарід, якого вдалося поступово, підступно переконати, що в його культурі нічого не існувало» [5, с. 19]. Рецензент зазначає, що при досить солідному, як для сучасних умов України накладі – 1000 примірників – книга вже стала бібліографічною рідкістю, що потребує її перевидання.

Уважаємо слушним висновки авторів підручника: «...переклад і перекладознавство – це багатолітня, всеосяжна, багатовимірна галузь нашої культури. Кожна епоха має своїх носіїв чужого слова до нашої скарбниці та тих, хто несе українські твори в інші світи. Ця діяльність потребує негайної уваги з боку як письменницької громадськості, так і з боку

державних інституцій, бо за такого стану речей дійсно можна назавжди залишитися на узбіччі світового гуманітарного прогресу» [5, с. 308].

У V розділі вміщені практичні завдання з англійсько-українсько-російського перекладу з урахування того, що ефективність практичних занять зі студентами визначається не обсягом перекладеного матеріалу, а кількістю типових перекладацьких проблем, що були виявлені та розв'язані під час роботи над цим матеріалом. Це можливо за умови, що викладач добре обізнаний з положеннями теорії перекладу, вміє конкретизувати їх і відповідно застосовувати щодо конкретного матеріалу. Такий підхід вимагає великої попередньої роботи з навчальними текстами для визначення перекладацьких проблемних питань для з'ясування, які саме загальні принципи і методи будуть використані під час перекладу цих текстів, на які труднощі слід звернути увагу.

Викладаючи навчальний матеріал у вигляді цілісного тексту, автори підручника не додають до нього конкретних завдань, як це традиційно робиться в підручниках і навчальних посібниках з практики перекладу, а надають можливість власне викладачеві сформулювати проблемні питання відповідно до визначеної мети, а також до рівня мовної підготовки студентів. Отже, викладач пропонує студентам детально вивчити текст (коли студенти виконують передперекладацькі та перекладацькі дії), а на наступному, більш складному етапі навчання, пропонується перекласти текст (з яким, можливо, студенти вже працювали), попередньо вказавши на конкретні параметри перекладацької ситуації, яка визначає остаточний вибір варіанта перекладу. Набір завдань має не обов'язковий, а рекомендаційний характер і відповідає класифікаціям, що запропоновані провідними вітчизняними перекладознавцями. Автори підручника наголошують, що «обов'язковою умовою ефективності заняття є «гнучкість» планування заняття, що дозволяє викладачеві швидко переорієнтуватися за необхідності зміни основного змісту заняття з метою заповнення прогалин у знаннях чи вміннях студентів. Тому варто готуватися до заняття «із запасом» [3, с. 346]: мати додатковий навчальний матеріал, запропонувати іншу форму роботи, бути готовим навести додаткові приклади, пов'язати аналізовану проблему з більш загальними та суміжними проблемами». Таким чином, при проведенні практичних занять викладач не скутий певними вправами, а має можливість підготувати вправи на фундаменті запропонованих текстів творчо, з урахуванням зацікавленості студентів та їхньої підготовки.

Позитивним вважаємо те, що до підручника додано словник лінгвістичних та перекладознавчих термінів, який слугуватиме студентам під час вивчення матеріалів з перекладу та перекладознавства. У кінці книги вміщено досить розлогий список використаної та рекомендованої літератури, що дає змогу звернутися до різних авторів, які вивчали питання перекладознавчої діяльності майстрів слова. Кожен розділ супроводжується питаннями до теми, переліком ключових слів, що концентрує увагу студентів на аналізованому матеріалі. Студентам пропонуються списки есеїв та теми рефератів.

У підручнику «Теорія і практика перекладу» творчо використані матеріали монографій, статей, конференцій з перекладознавства, лінгвістики, філософії; роботи як вітчизняних, так і зарубіжних авторів: О.І. Білецького, Р.П. Зорівчак, В.І. Карабана, В.Н. Комісарова, В.В. Коптілова, І.В. Корунця, О.Л. Кундзіча, О.Ф. Лосєва, М.Н. Москаленка, В.Д. Радчука, М.Т. Рильського, Н.В. Романовської, О.В. Федорова, О.М. Фінкеля, І.Я. Франка, Г.В. Чернова, Л.М. Черноватого, Л.О. Черняхівської, К.І. Чуковського, О.Д. Швейцера, Т.В. Шмігера, Юдж.Найди та багатьох інших фахівців у перекладознавчій галузі. Окрім того, автори послуговувалися теоретичними розробками та практичними напрацюваннями видатних українських перекладачів М.К. Зерова, Г.П. Кочура, А.О. Содомори, М.В. Стріхи та багатьох інших майстрів «перекодування» різноманітної інформації з однієї мови на іншу. У підручнику здійснюється спроба розглянути усі ключові аспекти теорії перекладу. Рецензований підручник націлює на набуття фундаментальних знань перекладача-

професіонала та вчителя-словесника, що вимагає перш за все інтенсивної самостійної роботи студента з літературою за фахом і не менше – аналізу, який базується на оволодінні основами лінгвоперекладознавства, художнього перекладу, фактичним матеріалом.

Важливо, що матеріал підручника розрахований на студентів, які вже мають ґрунтовну підготовку з лінгвістичних та практичних мовних дисциплін, на аспірантів, на вчителів-словесників, які призвичаюють учнів до вміння перекладати як з мов далеких, так і близькоспоріднених.

Отже, створено підручник, який, поза сумнівами, є важливим явищем у навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців у галузі перекладу. Зважаючи, що в українському освітянському просторі таких видань обмаль, його авторів слід привітати. Безумовно створити підручник, який би задовольнив усіх, неможливо. Будь-яка схема навчального курсу має свої переваги та недоліки. Але перед нами авторська концепція побудови навчального видання. Матеріал сформовано так, щоб кожен розділ представляв собою відносно самостійний блок, та, за необхідності, порядок їх вивчення можна було б змінити чи доповнити новими матеріалами, конкретними прикладами з практики різних перекладачів. У той же час автори зберегли структурний та змістовний зв'язок між розділами.

Проблеми перекладу дуже близькі до проблем оригінальної творчості. Переклад – це діяльність, у якій, разом із необхідними лінгвістичними, мовними, літературознавчими знаннями, вирішальним фактором є ще й інтелектуальна складова перекладача. Адже переклади закономірно вважаються містком між культурами різних народів. Від якості перекладів у слухача та читача формується уявлення про культурні здобутки інших народів. Тому головне завдання підручника – допомогти формуванню у студента цілісної системи поглядів перекладача-професіонала та перекладознавця-критика. Вважаємо, що цей підручник стане у нагоді всім, хто хоче досягнути мистецтва «єднання між народами».

Автори підручника слушно наголошують, що переклад – це продукт інтелектуальної творчості, який має велике культурологічне значення. На нашу думку, підручник є не лише вагомим внеском у розвиток українського перекладознавства, а й стане у нагоді науковцям, студентам, вчителям-словесникам, та всім, хто не байдужий до світових надбань мистецтва слова, духовної і культурної спадщини нашого народу.

Список використаної літератури

1. Гаращук К.В. Історія підготовки перекладачів / К.В. Гаращук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 22. – С. 49–51.
2. Жаркова Є.М. та ін. Теорія і практика перекладу: підручник / Є.М. Жаркова, М.В. Нікольченко, Т.М. Нікольченко; за редакцією Т.М. Нікольченко. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 439 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2004. – 424 с.
4. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: зб. вибр. пр. / Л.М. Черноватий, В.І. Карабан, В.О. Подміногін та ін.; за ред. Л.М. Черноватого, В.І. Карабана. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 438 с.
5. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т.М. Шмігер; передм. Р. Зорівчак; ЛНУ ім. Івана Франка. – К.: Смолоскип, 2009. – 342 с.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2013

T. Naumova

BOOK REVIEW

Eug. M. Zharkova, M.V. Nikolchenko, T.M. Nikolchenko; ed. By T.M. Nikolchenko, Theory and Practice of Translation, 'Knowledge', Donetsk, 2013, 439 pp. ISBN 978-617-579-824-9.

The study and practice of translation involves many pitfalls, and the authors of the book under review provide an introduction to these problems.

'Theory and Practice of Translation' provides a readable and useful introduction to translation for the general reader as well as the student. However, it is in the first place intended for the use as an introduction for students. While it can be adapted for the use in accordance with whatever arrangements the teacher deems suitable, it is primarily envisaged as the basis for a discussion – centered course in Translation.

The book is comprised of five Parts. Four parts examine the basic theoretical issues of Translation as well as its historical line. The 5th Part suggests a number of practical issues. A glossary provides definitions of key terms, terms that may be unfamiliar and terms that have a special meaning in Translation.

The length of the theoretical chapters, with a couple of exceptions, is such that they are suitable for week's reading and discussion. The Questions for discussion at the end of each Chapter are not designed simply to test comprehension of the ideas discussed in the Chapter, but also aimed at getting the reader to think about implications of those ideas beyond the confines of the Chapter.

The Further Reading is suggestive rather than definitive and it helps readers to gain as wide a variety of views and interpretations as they can.

This book will be of use in constructing individual scientific researches. In this sense it may be treated as a guide to consideration of the most general problems that seem intrinsic to all such researches.

This volume presents an overview of Translation, with emphasis on its basic concepts and theoretical perspective. It is designed to be used in a number of ways: as a concise text, as a companion to any of the standard texts, and as a supplement to both introductory and advanced courses. Its clear and logical organization of topics makes it ideal for both initial study and a review.

The authors of the book 'Theory and Practice of Translation' are specialist and their thought and conclusions rest on the foundation of distinguished and professional research in different periods and fields.